

اثرات تحریم اقتصادی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران
حجت الله قائدی بارده^۱ - سهراب صلاحی^{۲*} - خیرالله پروین^۳
تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۲۴ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۰۵

چکیده:

هدف از پژوهش حاضر شناسایی و ارزیابی تحریم‌های اقتصادی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران است که به روش توصیفی-تحلیلی به انجام رسید. سؤال اصلی پژوهش عبارتست از تحریم اقتصادی آمریکا چه تاثیری بر جمهوری اسلامی ایران داشته است؟ نتایج حاکی از آن است که آمریکا و اتحادیه اروپا در روند تحریم یکجانبه‌ی ایران از سازوکارهای همکاری جویانه در نظام جهانی استفاده نموده و به این ترتیب شرایطی را به وجود آورده‌اند که زمینه‌ی تغییر در الگوهای رفتاری ایران برای گذار از تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل و تحریم‌های یکجانبه‌ی آمریکا و اتحادیه اروپا را اجتناب ناپذیر ساخته است. اگرچه برخی از تحلیلگران مسائل ایران و آمریکا بر این اعتقادند که امکان ارائه پیشنهاد جامع برای برطرف سازی تحریم‌های اقتصادی علیه ایران وجود دارد. واقعیت‌های موجود سیاست بین‌الملل بیانگر آن است که آمریکا ترجیح می‌دهد تا در برخورد با ایران از الگوهای تاکتیکی، روش مرحله‌ای و فرایند-های متقاعدسازی راهبردی استفاده نماید.

واژگان کلیدی: تاثیر، تحریم، اقتصادی، جمهوری اسلامی ایران، آمریکا

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

JPIR-2103-1823

۱- دانشجوی دکتری تخصصی حقوق بین‌الملل عمومی، گروه حقوق، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران

۲- استادیار گروه حقوق، دانشگاه جامع امام حسین^(ع)، تهران، ایران؛ نویسنده مسئول

Salahi.sohrab@gmail.com

۳- استاد گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

مقدمه

یکی از جنجال برانگیزترین موضوع‌های دهه گذشته تحریم‌های بین‌المللی^۱ و به‌طور اخص تحریم‌های اقتصادی^۲ می‌باشد. تحریم به نام ابزاری برای ارتقا منافع سیاست خارجی یک کشور، در میانه طیفی قرار می‌گیرد که در یک سر آن سخت‌ترین اقدامات قهرآمیز از جمله توسل به نیروی نظامی، اقدامات سری و یا تهدید به توسل به نیروی نظامی است و در سوی دیگر طیف تدابیر دیپلماتیک، اخراج دیپلماتیک، احضار سفیر، اعتراض رسمی دیپلماتیک و به تعلیق درآوردن مبادلات فرهنگی است. از منظر حقوق بین‌الملل^۳ اگرچه در موارد بسیاری از این ابزار در راستای تحقق منافع یکجانبه و سیاست‌های سلطه‌گرایانه و برخلاف قواعد حقوق بشر بهره گرفته شده است اما سیاست تحریم، در پرتو منشور ملل متحد به عنوان اقدام متقابل و نیز نوعی اقدام جمعی از سوی شورای امنیت، از مشروعیت نسبی و بالتبع کارایی مناسب برخوردار است. تحریم‌های دولتی معمولاً توسط کشورهای نیرومند به عنوان ابزار سیاست خارجی به کار گرفته شده‌اند.

کشور ایران در زمره کشورهایی است که در مقاطع زمانی مختلف، آماج تحریم‌های گوناگون به شکل یکجانبه و چندجانبه واقع شده است. پس از وقوع انقلاب اسلامی، دستورات رئیس جمهوری آمریکا، در سال ۱۹۸۰، در پی واقعه تسخیر سفارت آمریکا در تهران (۱۹۷۹)، نقطه شروع تحریم‌های نفتی علیه ایران بود. پس از آن تحریم نفتی از سوی این کشور در سال ۱۹۹۵ و به طور عمده در سال ۱۹۹۶ با وضع قانون داماتو - کندی توسط کنگره آمریکا، به طور خاص، یکجانبه و با ویژگی فراسرزمینی مجدداً اعمال گردید و به مرور زمان بر حجم و شدت این تحریم‌ها افزوده شد؛ به طوری که اوج آنها در سال ۲۰۱۰ و ۲۰۱۲ با تصویب قوانین مختلف در کنگره آمریکا و دستورات اجرایی متعدد توسط ریاست جمهوری این کشور صورت گرفت.

یکی از مسایل مورد بحث و جدل در دنیای معاصر، موضوع حقوق بشر و الزام به رعایت آن و مهمتر از آن نقض حقوق بشر توسط افراد، گروه‌ها، سازمان‌ها و دولت‌هاست و باوجود بسیاری از ایدئولوژی‌ها در پایان قرن بیستم سقوط کرده و یا به بن بست رسیده‌اند، حقوق بشر در هزاره سوم به ایدئولوژی این هزاره معروف شده است. حقوق بشر، حقوق مورد توافق همگان و نشأت گرفته از فطرت و نهاد پاک آدمی است.

بنابراین تحریم‌های اقتصادی یکجانبه آمریکا علیه ایران در چند سال اخیر برمیزان درآمد و

^۱.International sanctions

^۲.Economic sanctions

^۳.International rights

رشد و توسعه اقتصادی کشورمان و نیز بر معیشت مردم تاثیر شدیدی گذاشته است؛ در حالی که واضعان تحریم‌ها علیه ایران بر هدفمند بودن تحریم‌ها تاکید دارند و آنها را موثر بر معیشت مردم نمی‌دانند.

در پژوهش حاضر با روش تحقیق توصیفی- تحلیلی، ضمن تجزیه و تحلیل مسائل و ابعاد مختلف موضوع مورد نظر از طریق سوالات در نظر گرفته شده و نسبت به تحلیل اطلاعات گردآوری شده از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی اقدام گردید.

پیشینه تحقیق

در ارتباط با تحریم، دیدگاه‌ها و متون متعددی طرح و منتشر شده که با توجه به رویکرد پژوهش حاضر که بر تحریم‌های اقتصادی یکجانبه‌ی آمریکا استوار است، می‌توان آنها را به سه دسته کلی تقسیم نمود:

۱- متونی که به تحریم‌ها و چالش‌ها و تحولات آن پرداخته‌اند. در این متون نویسندگان تحریم‌ها را به عنوان متغیر اصلی در نظر گرفته و به نقش مهم آن در تهدیدات امنیتی اشاره کرده و چالش‌ها و فرصت‌های تحریم در دوران کنونی را توصیف کرده‌اند. برای مثال می‌توان به این منابع اشاره داشت: جمالی، (۱۳۹۷)؛ پورحسینی و قاسمیان، (۱۳۹۶)؛ ظهیری شیرآبادی، (۱۳۹۶)؛ بختیاری، (۱۳۹۵)؛ گوردسمن و همکاران^۱، (۲۰۱۲)؛ عطایی، (۱۳۹۳)؛ عباسی، (۱۳۹۱)؛ مالونی^۲، (۲۰۱۰)؛ کوجا،^۳ (۲۰۰۵)

۲- متونی که به تحریم‌های نفتی علیه جمهوری اسلامی ایران پرداخته‌اند. در این متون به جهت‌گیری‌های سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا در منطقه خاورمیانه و به‌خصوص خلیج فارس پرداخته که آن را برای تحکیم و تثبیت موقعیت جهانی خود به کار می‌برند. در این خصوص نیز می‌توان به این منابع اشاره کرد: کاتزمن^۴، (۲۰۱۹)؛ فرحی، (۱۳۹۵)؛ شیرکوند، (۱۳۹۴)؛ رشیدی، (۱۳۹۴)؛ پتربیک، (۲۰۱۵)؛ عشرتی خلیل آبادی، (۱۳۹۲)؛ بنیس، (۲۰۱۲)؛ رضانی، (۱۳۹۱)؛ وگلار،^۵ (۲۰۰۹)؛

۳- متونی که به تحریم‌های اقتصادی پرداخته‌اند. در این متون به بیان دو نوع کلی از تحریم- ها که شامل، تحریم‌های یک جانبه و تحریم‌های شورای امنیت یا همان تحریم‌های بین‌المللی

¹. Cordesman, A. Gold, B. Khazai, S. Bosserman, B

². Maloney, Suzanne

³. Koga, Y

⁴. Kenneth Katzman

⁵. Vogelaar, Gabriella

است، می‌پردازد در این خصوص می‌توان به این منابع اشاره کرد: فولادی، (۱۳۹۶)؛ گرشابی و یوسفی، (۱۳۹۵)، اسماعیل‌زاده، (۱۳۹۴)، کشاورزی، (۱۳۹۳)، شهابی، (۱۳۹۱)؛ چنانکه ملاحظه می‌شود عمده متون موجود از حیث تعریف نوع رابطه بین متغیرهای پژوهش، با نوشتار حاضر متفاوت هستند. بدین معنا که عمدتاً به تحریم‌ها و تحریم‌های هسته‌ای و نفتی توجه شده و از عامل «تحریم‌های اقتصادی یکجانبه» بر علیه جمهوری اسلامی ایران کمتر سخن به میان آمده که نوآوری پژوهش حاضر را شکل می‌دهد.

مبانی مفهومی

تحریم^۱

در زبان فارسی یعنی حرام کردن (دهخدا، ۱۳۷۷) و در زبان انگلیسی برای این منظور واژه‌های متعددی به کار رفته که کاربرد آنها بستگی به نوع استفاده از تحریم دارد. دکتر جعفری لنگرودی، در ترمینولوژی حقوقی خود، تحریم را این‌گونه تعریف نموده است: «تحریم مساوی با منع، بازداشت و نواهی شرع است. تحریم اقتصادی (بایکوت) منع معامله با دولتی را گویند» (عبداله‌خانی و کاردان، ۱۳۹۰: ۲۹۲)

کمیسیون حقوق بین‌الملل^۲، تحریم‌ها را این‌گونه تعریف می‌نماید: «اقداماتی که متعاقب نقض یک تعهد بین‌المللی که پیامدهای جدی برای جامعه بین‌الملل در کل خود، در پی دارد، به موجب تصمیم یک سازمان بین‌المللی اعمال می‌گردد، و به ویژه برخی از اقداماتی که سازمان ملل متحد بر اساس نظم مبتنی بر منشور ملل متحد، به منظور حفظ صلح و امنیت بین‌المللی اختیار انجام آن را دارد». (سالنامه کمیسیون حقوق بین‌الملل^۳، ۱۹۷۹: ۱۲۱)

تحریم‌های یکجانبه

منظور از تحریم‌های یک جانبه، محدودیت‌ها و ممنوعیت‌هایی است که یک دولت بر دولت یا دولت‌هایی وضع می‌کند. در این فرآیند، دولت‌ها جدا از قطعنامه‌های شورای امنیت به محدودیت یا قطع روابط با دیگر دولت‌ها مبادرت می‌ورزند. نظیر «تحریم نفتی ایران توسط انگلستان در دوره‌ی مرحوم دکتر مصدق که از شاخص‌ترین موارد تحریم اقتصادی در جهان می‌باشد» (یزدان‌فام، ۱۳۸۷: ۷۹۵)

^۱.Sanction

^۲.ILC

^۳. yearbook of international law commission

تحریم‌های اقتصادی

تحریم‌های اقتصادی به طور مسلم فشارها و سختی‌های زیادی بر شهروندان عادی کشور مورد نظر وارد می‌سازد. (ترنکپالوس^۱، ۲۰۱۱: ۸۲) تحریم‌های اقتصادی از جنبه‌های مختلفی طبقه بندی کرده‌اند. اما به طور کلی این تقسیم‌بندی از لحاظ طرف‌های تحریم صورت گرفته است. در این تقسیم‌بندی تحریم‌ها به سه گروه یک جانبه، چند جانبه و بین‌المللی و جهانی تقسیم شده‌اند، در ذیل به توضیح هر یک از این سه دسته می‌پردازیم:

۱- تحریم‌های اقتصادی جهانی^۲

این‌گونه تحریم‌ها که در راستای اهداف سازمان‌های جهانی مانند جامعه ملل و سازمان ملل متحد به منظور تنبیه یا تغییر رفتار کشور مورد هدف اعمال می‌شوند را «تحریم‌های همه‌جانبه» می‌گویند. در موارد نقض مقررات حقوق بین‌المللی از طرف یک کشوری، کشورهای دیگر رأساً می‌توانستند به قطع روابط تجاری، اعتراض دیپلماتیک و یا لغو یکجانبه قراردادهای دست بزنند، لیکن همزمان با توسعه و پیشرفت حقوق بین‌الملل و با نهادینه شدن جامعه بین‌المللی، ضرورت انتقال تدریجی صلاحیت، توسط دولت‌ها به سازمان‌های بین‌المللی از طریق اعمال مجازات‌های اقتصادی احساس شد. (ممتاز، ۱۳۷۸: ۲۲)

۲- تحریم‌های اقتصادی یکجانبه^۳

تحریم‌های اقتصادی یکجانبه آن دسته از تحریم‌هایی می‌باشند که در رابطه میان کشورها اعمال می‌شوند و به موجب آن این امکان وجود دارد که به دلایل گوناگون یک کشور اقدام به قطع روابط تجاری با کشور دیگر کند و این از بین بردن روابط می‌تواند اشکال مختلفی داشته باشد. دولت‌ها با انگیزه‌های مختلف از قبیل نقض حقوق بین‌الملل و در مواردی حتی به قصد دستیابی به اهداف سیاسی از حربه تحریم‌های اقتصادی استفاده می‌کنند. (متقی، ۱۳۹۷: ۱۰۶)

۳- تحریم‌های اقتصادی چند جانبه^۴

این نوع تحریم‌ها و مجازات‌های اقتصادی از سوی مجموعه‌ای از کشورها علیه کشور یا کشورهای دیگر اعمال می‌شوند. یکی از مشکلات (در عرصه بین‌المللی) این نوع تحریم‌ها حفظ انسجام و اتحاد کشورهای شرکت کننده در تحریم‌ها تا زمان نیل به اهداف تحریم می‌باشد؛ مانند: تحریم مصر در سال ۱۹۵۶ به دست کشورهای ایالات متحده آمریکا، فرانسه و بریتانیا

^۱.Tzanakopoulos

^۲.Multilateral Economic Sanctions (International)

^۳.Unilateral Economic Sanctions

^۴.Multilateral Economic Sanction

برای تضمین جهت عبور رایگان از کانال سوئز و مخالفت با ملی کردن آن یا تحریم ایران توسط ایالات متحده و بریتانیا از ۱۹۵۱-۱۹۵۳ برای مخالفت با ملی شدن صنعت نفت و ساقط کردن دولت مصدق. (گری کلاد هوفبائر^۱، ۱۹۹۰: ۱۱۴)

چارچوب نظری

گری هوفبائر^۲، جفری اسکات^۳ و دیوید بالدوین^۴ پیشگامان نظریه‌پردازی در زمینه تحریم-های اقتصادی هستند و همه پژوهش‌های آنان در چارچوب سنت واقع‌گرایی روابط بین‌الملل انجام شده است. (وون فرستنبرگ^۵، ۱۹۹۱: ۶۹) براساس اصول واقع‌گرایی^۶ انسان‌ها خودخواه و به دنبال منافع خویشند و نیز در جستجوی سلطه بر دیگرانند برای همکاری دست می‌کشند. واقع‌گرایی به عنوان رویکردی در روابط بین‌الملل تنها به ما می‌گوید که چرا کشورها به تهدید یکدیگر یا جنگ با هم مبادرت می‌کنند اما در بیان علل بسیاری از همکاری‌ها که شاهد آن هستیم حرف چندانی ندارند. (راست و استار، ۱۳۸۵: ۳۷) واقع‌گرایان معتقدند که روابط بین‌الملل در یک حالت خودسری^۷ به وقوع می‌پیوندد. از این دیدگاه آن نهادهایی که بتوانند نظم را حفظ کنند به تدوین و اجرای قواعد بپردازند، خیر عامه تأمین نمایند یا بتوانند دیگر کار-های حکومت را انجام دهند نادرند.

به نظر واقع‌گرایان هیچ فرایند سیاسی متمرکزی که دولت‌ها بتوانند برای دستیابی به اهداف متضاد با اهداف سایرین از طریق آن اقدام کنند وجود ندارد. بر همین اساس واقع‌گرایان معتقدند که دولت‌ها باید به خود متکی باشند و به منظور دستیابی به اهدافشان تلاش کنند تا بر دیگر دولت‌ها تأثیر گذارند. ابزار نفوذ دولت‌ها به ترتیب افزایش اجبار؛ عبارتند از: (۱) متقاعد سازی و تبلیغات. (۲) دیپلماسی، شامل چانه زنی، مصالحه و بده بستن. (۳) تحریم اقتصادی. (۴) اقدام نظامی اعم از آشکار و پنهان، واقع‌گرایان استفاده از این ابزار را یک واقعیت زندگی می‌دانند. (زهرانی، ۱۳۹۳: ۱۳۹)

هوفبائر و همکاران وی به بررسی میزان تاثیر تحریم‌ها بر کشورها را با استفاده از رویکرد واقع‌گرایی بررسی کرده‌اند. از نظر هوفبائر و همکاران وی قبل از اینکه بتوان میزان تأثیر و موفقیت

¹.Gary Clyde HuFbauer

².Gary Hofbauer

³.Jeffrey Scott

⁴.David Baldwin

⁵.Von Furstenberg

⁶.realism

⁷Anarchy

تحریم‌ها را ارزیابی کرد، باید اهداف به طور روشنی تعریف شده باشند. آنها خاطر نشان می‌سازند که کشورهای تحریم‌کننده، معمولاً، در تعقیب بیش از یک هدف هستند و ممکن است تحریم به عنوان تیری هشدار دهنده در مقابل خطاهای احتمالی آینده کشور هدف و دیگران به کار رود. از نظر آنها دو مورد از متغیرهای سیاسی و اقتصادی بر کارآیی و موفقیت تحریم‌ها اثر می‌گذارند. (هوفبائر، گری و همکاران، ۱۳۹۲) متغیرهای سیاسی عبارتند از: میزان همکاری بین المللی با دولت تحریم‌کننده، سلامت اقتصادی و سیاسی دولت تحریم‌شونده و میزان کمک ارائه شده به وسیله سایر دولت‌ها و دولت تحریم‌شده. متغیرهای اقتصادی نیز شامل: وابستگی تجاری دولت تحریم‌شده به کشور تحریم‌کننده، حجم نسبی اقتصاد دو کشور و هزینه‌های تحمیل شده بر دولت تحریم‌شده می‌باشند. (عسگرخانی، ۱۳۷۵: ۱۷)

این پژوهشگران در بررسی هر مورد از تحریم‌ها دو مقیاس عددی به کار می‌برند که یکی مقیاس «نتیجه سیاسی»^۱ که میزان دستیابی دولت تحریم‌کننده به اهداف خود از تحریم علیه دولت تحریم‌شده را نشان می‌دهد و دیگر مقیاس «سهیم تحریم‌ها»^۲ است که نشان دهنده میزانی است که تحریم‌ها در هر گونه پیامد مثبت سهیم بوده‌اند. (کنت^۳، ۱۹۸۷: ۷۱۱) با ضرب ضرب این دو رتبه بندی یک «نمره موفقیت» مرکب نتیجه می‌دهد که عدد ۹ و یا بیشتر بر روی مقیاس یک تا شانزده نشانه موفقیت است. بر اساس ارزیابی این پژوهشگران، ۳۴٪ از تحریم‌ها موفق بوده‌اند. (همان: ۷۱۸)

بر این اساس چارچوب نظری در این نوشتار نظریه نئورئالیسم تهاجمی است که بر فزاینده-تر کردن قدرت جهت دسترسی به جایگاه هژمونیک، در نظام بین‌الملل به عنوان رفتار اصلی دولت‌ها تاکید دارد؛ که بر امنیت و بقا به عنوان محور اساسی مباحث‌شان تاکید کرده و هر کدام از دولت‌ها درصددند قدرت اصلی در سطح نظام بین‌الملل باشند. وقوع انقلاب اسلامی یک قدرت فزاینده‌ای را برای مردم ایران به همراه آورد به طوری که انقلابیون حتی قدرت خود را تا میزان رویارویی با ساختار نظام بین‌الملل دو قطبی می‌دیدند و در سطح منطقه و بین‌الملل بر قدرت مستقل خود به جای قدرت وابسته تاکید داشتند.

آمریکا برای جلوگیری و سد کردن دستیابی ایران به اهدافش ابزار تحریم را برای حصار و منزوی کردن ایران در پیش گرفته است و هر روز که بیشتر می‌گذرد بر این فشارها افزوده می‌شود که راه ایران را در دستیابی به اهدافش سد کند. (سیمبر، ۱۳۸۹: ۱۱۷) هرچند تحریم‌ها

¹.Policy Result

².Sanctions Contributions

³.Kenneth

به عنوان گواه نقض حقوق بشر محسوب می‌شوند، اما آمریکا این ابزار را علیه ایران حفظ کرده است. در این حیطه نیز اسرائیل که دنبال سیاست‌های خاص خود است مزید بر علت شده و با سنگین‌تر شدن بار تحریم‌ها علیه ایران، دنبال سیاست‌گذاری‌های جدیدتری از جمله ترسیم چهره‌ای تروریست‌گونه از ایران بوده است.

پیشینه تحریم‌ها علیه ایران

تحریم ایران توسط قدرت‌های بزرگ غربی مسأله‌ای است که از قدمتی برخوردار است. (پتريک، ۲۰۱۵) «اولین تجربه غرب» در ارتباط با تحریم ایران به دوران حکومت مصدق و سیاست او مبنی بر «ملی شدن صنعت نفت» در زمان دولت مصدق (کلاوسون، ۲۰۱۵: ۴۹) برمی‌گردد. تحریم‌های علیه جمهوری اسلامی ایران از سوی قدرت‌های بزرگ دلایل گوناگونی داشته است؛ در دستورالعمل ریاست جمهوری آمریکا به شماره ۱۲۹۵۷ مورخ ۱۸ مارس ۱۹۹۵ م. علت تحریم ایران عبارت است از: «تهدیدهای فوق‌العاده‌ای که از جانب ایران متوجه امنیت ملی، سیاست خارجی و اقتصاد ایالات متحده آمریکا گردیده است؛ بسیاری معتقدند عدم همراهی اروپا در سال‌های گذشته، مانع تاثیرگذاری بیشتر تحریم‌های آمریکا بوده اما کنگره آمریکا اینک امیدوار است که همراهی اتحادیه اروپا و شدت بخشیدن به تحریم‌ها و هدفمندتر کردنشان بتواند ایران را به تجدیدنظر در ادامه برنامه غنی‌سازی اورانیوم وادار کند.

تحریم‌های اقتصادی و راهبردی آمریکا علیه ایران از سال ۱۹۷۹ آغاز گردیده و به گونه‌ای بی‌وقفه در شرایط تصاعد و گسترش قرار گرفته است. با روند تحریم‌های چندجانبه و بین‌المللی توسط آمریکا، شورای امنیت سازمان ملل از سال ۲۰۰۵، ۵ قطعنامه برای اعمال محدودیت‌های اقتصادی و راهبردی علیه ایران در شورای امنیت سازمان ملل به تصویب رسانده است. از اول جولای ۲۰۱۲ نیز می‌توان نشانه‌هایی از گسترش سیاست تحریم اقتصادی ایران توسط اتحادیه اروپا را مورد ملاحظه قرار داد. کشورهای عضو اتحادیه اروپا موافقت خود را با اعمال تحریم اقتصادی، مالی، بانکی و صنایع نفت ایران را در دستور کار خود قرار دادند. تحریم اقتصادی ایران، به عنوان نمادی از تلاش سازمان یافته آمریکا اروپا را باید برای کاهش قدرت راهبردی ایران دانست. در ارتباط با اجرای چنین تحریم‌هایی رویکردهای متفاوتی ارایه شده است. اصلی‌ترین رویکرد معطوف به کاربرد دیپلماسی اجبار برای تغییر در الگوهای رفتاری و سیاست امنیتی ایران محسوب می‌شود. به طور کلی تحریم در زمره سازوکارهای نسل ششم جنگ‌های راهبردی قرار داشته و به موازات ابزارهای دیگری از جمله کسب اطلاعات، کنترل اطلاعات و راهبردی منجر به کاهش توان تحرک بازیگران رقیب می‌گردد. (کارتر، ۲۰۱۲: ۲۱)

بر این اساس لازم به گفتن است، بررسی سیر تحولات تاریخی در بازار نفت جهان، گویای این واقعیت است که ایالات متحده آمریکا به‌عنوان بزرگترین مصرف‌کننده انرژی در جهان، برای تحکیم و تثبیت موقعیت جهانی خود، بیش از پیش به این کالای استراتژیک نیازمند است و همین مساله سبب شده است که این قدرت برای رسیدن به اهداف خود در زمینه تامین امنیت انرژی از هیچ‌گونه اقدامی فروگذار ننماید. استفاده از زور و یکجانبه‌گرایی، استمرار روابط با عربستان برغم مشکلاتی که این کشور در عرصه‌ی بین‌الملل ایجاد کرده است، استفاده از ابزار تحریم برای مهار جمهوری اسلامی ایران بخشی از اقدامات این قدرت در تحمیل اراده‌ی خود بر عرصه‌ی انرژی جهان است. (شیرکوند، ۱۳۹۴: ۵۸)

هزینه تحریم‌های اقتصادی ایران برای آمریکا

وضعیت بن‌بست سیاسی در روابط آمریکا با ایران، علی‌رغم آنکه به لحاظ عاطفی برای بسیاری از آمریکایی‌ها مطلوب است ولی به خوبی ضامن حفظ منافع ایالات متحده نمی‌باشد. ادامه‌ی این وضعیت مانع تامین منافع ژئوپلیتیک ایالات متحده، به‌خصوص در دراز مدت می‌گردد. این منافع شامل ثبات منطقه، امنیت انتقال انرژی و گسترش بیشتر روابط میان ایالات متحده به‌خصوص در دراز مدت می‌گردد. این منافع شامل ثبات منطقه، امنیت انتقال انرژی و گسترش بیشتر روابط میان ایالات متحده با هم‌پیمانانش در آسیا و اروپا می‌شود. (شورای آتلانتیک ایالات متحده آمریکا، ۲۰۰۱: ۲۱)

موسسه اقتصاد بین‌المللی در یک بررسی در ۱۹۹۷ نشان داد که از سال ۱۹۷۰، تحریم‌های یک‌جانبه‌ی آمریکا تنها ۱۳ درصد از اهداف سیاست خارجی این کشور را برآورده کرده است. این بررسی همچنین نشان داد که تحریم‌ها سالانه نزدیک به ۱۵ تا ۱۹ میلیارد دلار بر صادرات آمریکا هزینه تحمیل می‌کنند. (قهرمان‌پور، ۱۳۸۵: ۲) اینکه چه چیزی موثر بودن یک تحریم را نشان می‌دهد، تا اینکه بتواند به اهداف خود برسد، مشخصات سیاسی و اقتصادی هدف، طبیعت و میزان شدن خود تحریم‌ها، سطح حمایت‌های چند جانبه، داشتن اساس قانونی، مدت زمان تحریم، دسترسی به نیروی نظامی، یا برخی چیزهای کاملاً متفاوت حائز اهمیت هستند. (هاس، ۱۹۹۸: ۴)

صرف نظر از اینکه تحریم‌های آمریکا علیه ایران بدوا چه تاثیری داشته‌اند، ارزش آنها در حال حاضر به شدت کاهش یافته است و علت این امر را باید در «یک سویه» بودن تحریم‌ها در اکثر مقاطع جستجو نمود. چرا که ایران تاکنون کاملاً و به آسانی به سرمایه‌گذاران و منابع جایگزین دست یافته است. (شورای آتلانتیک ایالات متحده آمریکا، ۲۰۰۱: ۲۲)

بررسی‌های متعدد اعلام کرده‌اند که قانون تحریم‌های ایران و لیبی میلیون‌ها دلار برای صنعت ایالات متحده به جهت از دست دادن فرصت تجارت با ایران و همچنین تنگتر شدن حریم امنیتی نفت جهان هزینه در بر داشته است. (فرانسن^۱ و مورتن^۲، ۲۰۰۲: ۱۰)

اعمال تحریم شاید برای کشور تحریم کننده سودی نداشته باشد، ولی بی‌گمان هزینه‌هایی برای آن کشور خواهد داشت. تحریم‌های تجاری، ایالات متحده را از تجارت با برخی کشورها محروم ساخته و کالاهای صادراتی آمریکا پی در پی با جریمه روبرو شده است. همزمان با گسترش و افزایش تحریم‌های آمریکا در ۲۰ سال پایانی سده گذشته، تنش‌ها و اختلافات ایالات متحده با هم‌پیمانان و شرکای بازرگانی آن کشور در جهان رو به افزایش نهاده است. در واقع بسیاری از بازرگانان آمریکایی از این گلایه دارند که آثار تحریم‌های یک جانبه حتی بسیار محدود آمریکا، بخش مورد نظر و حتی کل اقتصاد آمریکا را دچار مشکل می‌کند و این آثار پس از اعمال تحریم، یا تاخیر بر بخشی که کالاهای آن از صدور به کشور هدف منع شده است؛ اثر خواهد گذاشت زیرا شرکت‌های آمریکایی به‌عنوان عرضه‌کنندگان نامطمئن مطرح خواهند شد. بنابراین شرکت‌های آمریکایی مزیت رقابتی خود را حتی در دیگر بازارها از دست خواهند داد و امکان یافتن بازارهای صادراتی جایگزین برای کالاها و تکنولوژی آمریکایی دشوار خواهد بود و تقاضاکنندگان کالا و تکنولوژی آمریکا، تا جایی که بتواند خواهند کوشید نیازهای خود را از عرضه‌کنندگانی تامین کنند که عرضه کالا و خدمات آنها با قوانین سیاسی و به عنوان ابزاری سیاسی، قطع نشود. برای نمونه، تحریم‌ها بر پایه ILSA^۳ و قانون هلمزبرتون^۴، وضع عرضه‌کنندگان آمریکایی را بسیار بدتر و غیرقابل اعتماد کرده و صادرات ایالات متحده را نسبت به صادرات کشورهای OECD^۵ سخت تحت تاثیر قرار داده است. به عنوان یک مسئله عمومی، هزینه تحریم‌ها برای کشور تحریم کننده (یا گروه کشورهای تحریم کننده) می‌تواند خود را در قالب کاهش چشمگیر صادرات نشان دهد. (بهروزی‌فر، ۱۳۸۵: ۱۳۵) از دیگر هزینه‌های مستقیم اقتصادی آمریکا در سایه اعمال تحریم‌ها بر ایران، عدم نفع تجارت و سرمایه‌گذاری در ایران است. مهمترین زیان ناشی از تحریم سرمایه‌گذاری نفتی در ایران، زیان ناشی از نخریدن نفت ایران و نیز الغای قرارداد کونوکو برای توسعه حوزه سیری درفلات قاره ایران و مورد دیگر کاهش

^۱.franssen

^۲.Morton

^۳ Iran and Libya Ssanction Act

^۴ Helms – Burton Act

^۵. Organisation for Economic Co-operation and Development

صادرات آمریکا به ایران بوده است. (بهروزی فر، ۱۳۸۵: ۱۳۶)

دیگر هزینه برای آمریکا از این تحریم‌ها این است که صنعت نفت ایالات متحده به عنوان یک شرکت تجاری غیرقابل اعتماد شناخته می‌شود. آمریکا در همه زمینه‌های مربوط به نفت از اکتشاف، حفاری و... تا بازاریابی و تجارت، در عمل حرف اول را در صنعت نفت می‌زند ولی، قدرت رقابت تکنولوژی بی‌مانند ایالات متحده در سایه این واقعیت که هرگونه معامله و قراردادی با آمریکا می‌تواند به دلایل گوناگون سیاسی یکباره بی اثر شود، سخت کاهش می‌یابد.

بنابراین یکی از هزینه‌های غیرمستقیم تحریم، از سیاسی شدن روابط بازرگانی مایه می‌گیرد. برخورد با ایران در سایه ILSA نمونه روشنی از تاثیر نیت غیرتجاری به ویژه ملاحظات سیاسی در زمینه تجارت است. اقتصاد دانان، اقتصادی را کارا می‌دانند که جدا از مسائل سیاسی عمل کند. در کنار ملاحظات عمومی، چنانچه سوداگران جهانی دریابند که آمریکا شریکی غیرقابل اعتماد و بی‌ثبات است، آن کشور با دشواری‌های گوناگون روبرو خواهد شد. (همان: ۱۳۷)

بر پایه پژوهش‌های انجام شده، تحریم‌های اعمال شده از سوی ایالات متحده در ۱۹۹۹ معادل ۲۰ میلیارد دلار از صادرات کالاهای آن کشور را کاهش داده و ۲۰۰ هزار نیروی کار را از چرخه تولید بیرون رانده است و در سال‌های ۹۸-۱۳۸۷، صدور کالاهای ایالات متحده به ایران، لیبی و عراق، جمعا بیش از ۲۱ میلیارد دلار کاهش یافته است. از این رو آمریکا خود، امنیت عرضه جهانی انرژی را به مخاطره انداخته و خود نیز هزینه‌هایی به صورت کاهش صادرات و از دست دادن بازارهای پرسود و نیز امکان سرمایه‌گذاری در ذخایر غنی این کشور-ها، تحمل کرده است. (بهروزی فر، ۱۳۸۵: ۱۴۰)

گری سیک، عضو سابق شورای امنیت ملی آمریکا در دولت کارتر، در بهمن ۱۳۷۷، اظهار داشت: «تحریم آمریکا نه تنها بر دوش مردم ایران بلکه بر روی آمریکا نیز سنگینی می‌کند. قبلا مشاور امور صادرات رئیس جمهور تخمین زد که زیان مستقیم تمامی تحریم‌های اقتصادی روی اقتصاد آمریکا در سال ۱۳۷۴، بالغ بر ۱۵-۱ میلیارد دلار ضرر و از بین رفتن ۲۵۰ هزار فرصت شغلی بوده است... چه بخواهیم و چه نخواهیم ایران بخشی از صادرات جهانی است و حتی آمریکا با همه‌ی قدرت اقتصادی‌اش نخواهد توانست ایران را به زانو درآورد. تحریم‌های ما دوستانمان را رنجانده است و باید به دنبال راه حل مناسب‌تری بگردیم. (غضنفری، ۱۳۸۴:

(۲۱۳)

پایان تحریم‌ها به صدها شرکت آمریکایی که امیدوار به معامله و فروش محصولات خود به ایران هستند کمک می‌کند. به عنوان مثال شرکت سیسکو که آماده‌ی فروش و هموار کردن

شاه راه‌های اطلاعاتی است که بازسازی صنعت هوایی فرسوده و خطرناک ایران به دست می‌آید. (میلانی، ۱۳۸۴: ۵۷۵)

تاثیر تحریم‌های یک جانبه، چندجانبه و بین‌المللی بر ایران

امنیت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران به معنای توانایی تامین نیازهای جامعه، رفاه اقتصادی و توسعه صنعتی، فناوری، اقتصادی و تجاری از طریق حفظ اصول سازمان دهنده اقتصاد ملی و دسترسی به منابع، سرمایه، بازار جهانی به اشکال مختلف ممکن است به واسطه سیاست‌ها و اعمال فشارها از سوی ایالات متحده با چالش روبرو شود. براساس ماهیت قدرت اقتصادی هژمون، طیفی از تهدیدات اقتصادی شکل می‌گیرد که به طور مستقیم و یا غیر مستقیم، بخش عمده‌ای از اقتصاد و در نهایت امنیت ملی را با چالش جدی مواجه می‌سازد.

بخشی از این چالش‌ها در حوزه اقتصاد، محصول سیاست‌های آمریکا جهت اعمال فشار بر جمهوری اسلامی ایران است که بیان‌کننده بهره‌گیری از ابزارها و تکنیک‌های اقتصادی برای تامین اهداف سیاسی-امنیتی است. سیاست آمریکا در قبال ایران بر ایجاد تنگناها و محدودیت‌های اقتصادی و تجاری از طریق اعمال تحریم‌ها و مجازات‌های تنبیهی دلالت می‌کند و عمدتاً خاستگاهی سیاسی و امنیتی دارد. در شرایط حاضر نیز که تداوم تغییر رویه در سیاست‌گذاری ایالات متحده نسبت به ایران مشاهده می‌شود، گزینه تحریم اقتصادی به منظور تحت فشار قرار دادن ایران برای تغییر رفتار یا تضعیف آن متصور است.

اولین نتیجه اعمال تحریم‌ها، به چالش کشیدن توان کشور در تامین امنیت اقتصادی است. از آنجا که روابط ساختاری و ارگانیک میان اقتصاد ملی و نظام اقتصاد جهانی زمینه تقویت امنیت اقتصادی و در نتیجه تثبیت مبانی امنیت ملی است، سیاست‌های تحریمی با ایجاد اختلال در این تعامل، حضور ایران را در اقتصاد جهانی کم‌رنگ می‌نماید و آن را به انزوا می‌کشاند. هر گونه انزوا چه ارادی و چه تحمیلی در اقتصاد جهانی، آسیب‌پذیری در برابر فشارهای غرب و به ویژه سیاست نرم افزاری آمریکا را افزایش و ضریب اقتصادی و به طور کلی امنیت ملی را کاهش می‌دهد. به ویژه اگر ساختار اقتصادی کشور به نفت وابسته باشد در چنین شرایطی ضریب حساسیت و آسیب‌پذیری آن در برابر هر گونه تضعیفات بسیار بالاست. این نوع وابستگی سبب می‌شود هر نوع تنش در روابط خارجی یا نظام اقتصادی سیاسی جهانی که نفت به عنوان یک کالای استراتژیک اما اولیه در آن مصرف می‌شود، امنیت سیاسی و اقتصادی کشور را با وضعیت نامناسبی روبرو سازد. البته وابستگی جهان و نظام اقتصاد جهانی به نفت صادراتی از جمله نفت جمهوری اسلامی ایران نوعی سپر دفاعی و امنیتی، حداقل در حوزه نظامی برای کشور به

ارمغان آورده و این نشان دهنده جایگاه دوگانه نفت در تدوین امنیت نرم افزاری و سخت افزاری کشور است. حداقل طی دهه‌های گذشته هرگونه بحران در روابط خارجی جمهوری اسلامی ایران از جمله در ارتباط با فعالیت‌های هسته‌ای عملاً افزایش بهای نفت را برای کشورهای تولید کننده و صادرکننده نفت از جمله ایران در پی داشته است.

علاوه بر تهدیدات امنیت اقتصادی علیه کشور به لحاظ وابستگی به درآمدهای نفتی، به نظر می‌رسد بسیاری از تهدیدهای سخت افزاری قدرت‌های بزرگ به ذخایر نفت ایران و خاورمیانه معطوف است. بنابراین اگر نفت شاهرگ حیاتی نظام اقتصاد سیاسی جهانی است و اصلی‌ترین منبع درآمدی و منبع تامین درخواست‌های مردم و ابزاری برای دستیابی به مشروعیت داخلی و امنیت نرم افزاری در جمهوری اسلامی است و نقش سپر حمایت امنیتی برای کشور دارد، سر منشاء برخی تهدیدات نرم افزاری علیه کشور به ویژه در حوزه اقتصادی نیز به‌شمار می‌آید.

دولت آمریکا با بهره‌گیری از چنین ویژگی‌ای عمدتاً تحریم‌های اقتصادی ایران را طی سال‌های گذشته برتحریم نفتی متمرکز کرده است. جایگاه اقتصاد در دهه‌های اخیر در زندگی انسان و روابط بین کشورها باعث شده است که عوامل اقتصادی نقش مهمی را در تعیین میزان قدرت دولت‌ها به دست آورند. این عوامل توانسته‌اند در تبیین اهداف، منافع ملی و همچنین ثبات داخلی و انسجام اجتماعی نقش موثر ایفا نماید. گفته می‌شود تهدید اقتصادی سخت‌ترین و پیچیده‌ترین تهدید است، هرچند همچون تهدیدات سیاسی و نظامی معمولاً به طور مستقیم بر ایدئولوژی و یا اساس فیزیکی یک کشور تاثیر نمی‌گذارد.

اگرچه تهدیدات اقتصادی اغلب در زمره امور عادی هستند اما وقتی عواقب تهدیدات اقتصادی به ماورای حوزه بخش اقتصاد اشاعه می‌یابند، مسائل نسبتاً واضح‌تری از امنیت ملی بروز و ظهور می‌کند. تهدیدات اقتصادی اشکال متنوعی دارند که هر کدام با میزان و درجه خاصی، امنیت ملی یک کشور را به خطر می‌اندازد.

با توجه به اینکه توسعه اقتصادی از عوامل تقویت کننده امنیت ملی به‌شمار می‌آید و این مهم در گرو دستیابی به رشد مستمر اقتصادی خواهد بود، لذا از منظر دیگر محدود بودن رشد تولید را می‌توان یکی از منابع بالقوه تهدید برای امنیت ملی دانست. از آنجا که رشد تولید در گرو سرمایه‌گذاری کافی و انجام سرمایه‌گذاری‌ها در همین امنیت اقتصادی است، رابطه امنیت اقتصادی و امنیت ملی معنادار خواهد بود.

درمیان تمامی مشکلات از جمله نرخ بالای بیکاری، فقر، توزیع نامناسب درآمدها، وابستگی اقتصاد به خارج، درآمدهای نفتی اعمال تحریم‌های نفتی از سوی غرب بیش از پیش برمشکلات

اقتصادی کشور دامن زده است. بدیهی است نابسامانی‌های اقتصادی هدف فرعی برای تحریم-کنندگان بوده و انگیزه راهبردی آنها در نهایت سیاسی و امنیتی است. انگیزه بنیادی تحریم‌های غرب این است که از طریق فشار بر مردم از نظام جمهوری اسلامی مشروعیت زدایی کرده و آن را به تغییر رفتار وا دارند. با تشدید تحریم‌های اقتصادی قدرت خرید و سطح مطلوبیت زندگی مردم ایران کاهش یافت و از سوی دیگر توانایی دولت در ارائه خدمات اجتماعی به منظور تعدیل نابه سامانی‌های ایجاد شده تنزل یافت. به عبارت، دیگر تحریم اقتصادی در عمل با ایجاد افت سریع در استاندارد زندگی مردم به تهدیدی جدی علیه امنیت ملی منجر شد. علاوه بر این کاهش درآمدهای ارزی و رواج سوداگری، اقتصاد ملی ایران، موج جدیدی از تورم و رکود را تجربه کرد که به نوبه خود موجب افزایش نارضایتی و ناامنی شد به نوعی که آثار این رکود و تورم همچنان بر اقتصاد کشور سنگینی می کند.

از سویی دیگر وابستگی آمریکا به نفت خاورمیانه هزینه‌های هنگفتی را برای این کشور در برداشته است. لذا با توجه به وابستگی این کشور به تداوم عرضه نفت ارزان قیمت، اقتصاد آمریکا همیشه تحت تاثیر تحولات خاورمیانه بوده است. در نتیجه هر گونه تحولی که در خاورمیانه باعث تغییرات در عرصه نفت شود، عملاً پیامدهای منفی و جبران ناپذیری را برای این کشور به دنبال خواهد داشت.

در تجارت بین‌المللی، اگر فرایند مبادله به صورت تهاوتی یا کالا به کالا انجام نشود، لازمه تجارت کالا یا خدمت، انتقال پول از جانب واردکننده به صادرکننده است و لذا اگر در فرایند انتقال پول اختلالی ایجاد شود، مبادلات بین‌المللی مختل می شود. به همین دلیل، تحریم‌های بانکی مکمل تحریم‌های تجاری است و قسمت قابل توجهی از تحریم‌هایی که توسط آمریکا و اروپا علیه ایران اتخاذ شده است، مربوط به حوزه مالی و بانکی است. محدودیت‌هایی که به واسطه تحریم‌های بانکی در نقل و انتقال پول برای ایران ایجاد شده است، عمدتاً شامل موارد زیر می شود:

- مسدود کردن حساب‌های بانکی متعلق به اشخاص حقیقی و حقوقی خاص؛
- اعمال محدودیت برای بانکها و مؤسسات مالی ایرانی در فرایند انتقال ارز (دلار و یورو)؛
- محدودیت در گشایش LC برای بانک‌های ایرانی و دشوار شدن ضمانت مبادلات؛
- تحریم انواع همکاری‌های بانکی (با هر واحد پولی) با بانک‌های ایرانی؛
- قطع دسترسی بانک‌های ایرانی به زیرساخت تبادلات مالی و بانکی، مانند سوئیفت^۱ برای انتقال پول.

^۱. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication (SWIFT)

همچنین روش حمل و نقل دریایی، با توجه به بر خورداری ایران از بنادر متعدد در سواحل دریای خزر، دریای عمان و خلیج فارس، اهمیتی راهبردی برای کشور دارد. از یک سو، بیش از ۹۰ درصد تجارت ایران از طریق دریا انجام می‌شود. از سوی دیگر، ناوگان کشتی‌های تجاری و نفتکش ایران بزرگترین ناوگان در منطقه و چهارمین ناوگان بزرگ در دنیاست. بر خورداری از این ناوگان مجهز امکان کسب درآمد برای ایران از طریق اجاره دادن کشتی و نفتکش را مهیا کرده است. همچنین بیش از ۹۰ درصد صادرات نفت و فرآورده‌های نفتی ایران از طریق دریا صورت می‌گیرد. لذا کشورهای متخاصم که به خوبی این اهمیت را درک کرده‌اند، تلاش می‌کنند محدودیت‌هایی را در فرایندهای مختلف حمل و نقل دریایی برای ایران ایجاد کنند. حمل و نقل هوایی در ایران عمدتاً به منظور جابه‌جایی مسافر استفاده می‌شود و به همین دلیل، مشمول حجم کمتری از تحریم‌ها قرار گرفته است.

مهمترین نتایجی که از بررسی تحریم‌های ایرانی به دست می‌آید، به شرح زیر است:

۱. در بسیاری از موارد، تمام مراحل متصور برای تحریم ایران توسط اروپا یا آمریکا یا هر دو طی شده است، لذا گام‌های بعدی در این بخش‌ها به افزایش نظارت بر اجرای تحریم‌های وضع شده و همچنین افزایش جریمه‌های تخلف از این تحریم‌ها محدود خواهد بود.
۲. در حال حاضر، تحریم‌های اتحادیه اروپا درون سرزمینی بوده، حوزه شمول آنها محدود به کشورهای اروپایی است اما تحریم‌های آمریکا برون سرزمینی بوده، شامل تمام کشورها و شرکت‌هایی می‌شود که با ایران تعامل تجاری، صنعتی، مالی و ... داشته باشند. یکی از روندهای قابل پیش‌بینی برای تحریم‌های آتی، برون سرزمینی شدن تحریم‌های اتحادیه اروپاست که فشار بر ایران را به طور افزایش چشمگیری خواهد داد.
۳. روند تحریم‌های مالی آمریکا و اتحادیه اروپا به این صورت بوده است که از یک سو، نهاد‌های مالی مشمول تحریم توسعه داده شده‌اند (شعب خارجی برخی بانکها، تمام بانکها و بانک مرکزی) و از سوی دیگر، محدودیت‌های وضع شده برای نهاد‌های مذکور تشدید شده‌اند (تشدید نظارت بر نهاد، محدودیت در حجم و نوع تراکنش‌ها و تحریم تمام تراکنش‌ها با نهاد مذکور). همچنین تحریم‌های بانکی در ابتدا شامل تراکنش‌های دلاری و یورویی بود، ولی به تدریج، تمام تراکنش‌ها (مستقل از ارز مورد استفاده) را شامل شد. آخرین تحریم مالی (تحریم استفاده از ریال در معاملات بین‌المللی) نیز به منظور پیشگیری از تسویه [حساب] تجارت خارجی ایران با پول‌های ملی طرفین تجاری وضع شده است.
۴. در حوزه تجاری صنعتی، امکان افزایش تحریم‌ها و محدود شدن تجارت در صنایع دیگر

وجود دارد؛ به خصوص صنایعی که نقش مهمی در تأمین بودجه دولت دارند یا بخش مهمی از صادرات ایران را به خود اختصاص می‌دهند. تحریم تجارت محصولات معدنی (نظیر: سنگ آهن، سیمان و ...) در این زمینه محتمل است.

نتیجه‌گیری

تحریم‌های اقتصادی همواره بخشی از سیاست خارجی دولت ایالات متحده بوده است و هدف از آن را تغییر رفتار سیاسی کشور هدف بیان کرده‌اند. سالیان زیادی است که ملل متحد، اتحادیه اروپایی و ایالات متحده اقدام به اعمال و اجرای تحریم‌های اقتصادی می‌نمایند. در ایالات متحده، دفتر کنترل سرمایه خارجی (OFAC) چارچوب برنامه تحریم‌ها را مشخص می‌نماید. این نهاد تحریم‌هایی را علیه کشورها، نهادها، شرکت‌ها و افراد مختلف وضع می‌کند و آن را در لیستی موسوم به SND قرار می‌دهد. ایالات متحده معمولاً از تحریم‌های یکجانبه و علی‌الخصوص تحریم‌های ثانویه استفاده می‌کند که تحریم‌های ثانویه به‌علت ماهیت فراسرزمینی خود، مورد مناقشه بوده است.

ارزیابی تحریم‌های اقتصادی وضع شده علیه جمهوری اسلامی ایران با قواعد و اصول حقوق بین‌الملل، فرضیه اصلی این نوشتار مبنی بر غیرقانونی بودن این گونه تحریم‌ها را اثبات می‌نماید. بر این اساس، تحریم‌های اقتصادی یکجانبه آمریکا علیه ایران محدودیت‌هایی را بر بخش‌های مختلف اقتصادی کشور، انتقال تجهیزات و دانش فنی، سرمایه‌گذاری خارجی، حمل و نقل، پرداخت‌ها و... ایجاد کرده است.

با توجه به موارد گفته شده، حتی رفع تحریم‌های نفتی ایران از طرق سیاسی و انجام مذاکره، نمی‌تواند مسئولیت بین‌المللی ایجاد شده در اثر نقض قواعد بین‌المللی را برطرف کند و وظیفه‌ی جبران خسارات هنگفت ناشی از تحریم‌های غیرقانونی اقتصادی یکجانبه همچنان پابرجاست. بنابراین کشور جمهوری اسلامی ایران می‌تواند از طریق طرح دعوا در دیوان بین‌المللی دادگستری به دلیل نقض معاهدت مودت و سرمایه‌گذاری حاوی شرط رجوع به دیوان، مراجعه به دیوان داوری دعاوی ایران و آمریکا، استفاده از شیوه‌ی داوری مندرج در معاهدات سرمایه‌گذاری، طرح دعوا در مراجع منطقه‌ای اروپایی مانند دیوان دادگستری اروپا و دادگاه اروپایی حقوق بشر، توسل به فوکل پوینت در مورد تحریم‌های مرتبط با تحریم نفت در قطعنامه‌های شورای امنیت و نیز مراجعه به محاکم داخلی کشورهای وضع‌کننده و محاکم داخلی ایران، نسبت به اعلام غیرقانونی بودن تحریم‌های اقتصادی یکجانبه و جبران خسارت اقدام نماید.

درنهایت اینکه حتی اگر بپذیریم که در حقوق بین‌الملل هیچ معاهده و عرفی که به‌طور

صریح و قطعی دلالت بر غیرمشروع بودن توسل به تحریم اقتصادی نماید، وجود نداشته باشد که البته در دکترین حقوق بین‌الملل در این مورد و به خصوص به جهت تعارض به اصول بنیادین حقوق بشر و همچنین اصل منع مداخله در تعیین سرنوشت، اختلاف نظر وجود دارد، در صورتی که در روابط میان دو یا چند کشور تعهد خاص مبنی بر عدم جواز تحریم اقتصادی وجود نداشته باشد توسل به تحریم اقتصادی جایز و مشروع می‌باشد. بر این پایه در خصوص مشروعیت تحریم‌های یکجانبه آمریکا در قبال ایران چنانچه مبنای مسئولیت بین‌المللی آمریکا را نقض تعهدات عهدنامه‌ای الجزایر و عهدنامه مودت ۱۹۵۵ بدانیم این کشور نه تنها در برابر جمهوری اسلامی ایران بلکه به خاطر نقض حقوق حاکمیتی شرکای تجاری ایران نیز مسئول است.

منابع فارسی

کتاب

- بنیس، فیلیس (۲۰۱۲)، *درک بحران ایران و آمریکا*، ترجمه مریم السادات امیر شاکری، تهران، نشر مرکز اسناد انقلاب اسلامی
- بروس راست، هاروی استار (۱۳۸۵)، *سیاست جهانی: محدودیت‌ها و فرصت‌های انتخاب*، ترجمه علی امیدی، تهران، وزارت امور خارجه، زمستان
- زهرانی، مصطفی (۱۳۹۳)، *بررسی انتقادی سیاست خارجی آمریکا*، چاپ دوم، تهران، انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی
- علی عبدالله‌خانی، عباس کردان (۱۳۹۰)، *رویکردها و طرح‌های امریکایی درباره ایران*، تهران، موسسه مطالعات و تحقیقات ابرار معاصر تهران
- *کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد* (۱۹۷۹)، ترجمه دکتر علیرضا ابراهیم گل زیر نظر دکتر سید جمال سیفی، نشر موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، چاپ ششم، (۱۳۹۱)
- گری هافبوئر و همکاران، (۱۳۹۲)، *بازخوانی تحریم‌های اقتصادی*، ترجمه نادر جعفری، تهران، مؤسسه انتشارات کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران
- ممتاز، جمشید (۱۳۷۸)، *مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها*، بولتن مرکز مطالعات عالی بین‌المللی
- هاس ارنست (۱۹۹۸)، *تحول در چارچوب نظریات رژیم‌های بین‌المللی*، ترجمه نیلوفر مهربانی، تهران، انتشارات امیرکبیر

مقالات

- نادر پورحسینی و علی قاسمیان (۱۳۹۶)، *تغییر راهبرد مقابله آمریکا با جمهوری اسلامی ایران، اهداف، علل و عوامل*، اولین کنفرانس بین‌المللی اقتصاد، مدیریت، حسابداری، علوم انسانی و بانکداری اسلامی، تهران، موسسه پیشاهنگان دانش
- زهرانی، مصطفی (۱۳۸۹)، *تحریم علیه جمهوری اسلامی ایران: جایگزین جنگ یا مولفه اصلی مهار*، فصلنامه روابط خارجی، شماره ۷۸
- سیمبر، رضا (۱۳۸۹)، *سیاست خارجی آمریکا و تحریم‌های جدید علیه جمهوری اسلامی ایران*، دوفصلنامه دانش سیاسی، سال ششم، شماره دوم، پاییز و زمستان
- عسگرخانی، ابومحمد، (۱۳۷۵)، *نظام تحریم‌های بین‌المللی*، مجموعه سخنرانی‌های سمپوزیوم تحریم آمریکا علیه ایران، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی

- متقی، سمیرا (۱۳۹۷)، تبیین کارای تحریم‌های اقتصادی وضع شده علیه جمهوری اسلامی ایران از منظر اقتصاد سیاسی، فصلنامه علمی و پژوهشی رهیافت انقلاب اسلامی
- یزدان فام، محمود (۱۳۸۷)، تحریم‌های بین‌المللی و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال نهم، شماره ۴

خبرگزاری

- کلاوسون، پاتریک (۲۰۱۵)، برداشتن تحریم‌ها مشکلات اقتصادی ایران را حل نخواهد کرد، رصد ۲۴ ساعته، اخبار شامگاهی صدای آمریکا

پایان نامه‌ها

- اسماعیل‌زاده، یوسف (۱۳۹۴)، نقش تحریم‌های آمریکا در توسعه روابط سیاسی - اقتصادی ایران و چین، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، روابط بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز، ایران
- بختیاری، فرزانه (۱۳۹۵)، تحلیل گفتمان تحریم‌های ایالات متحده آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران، پایان‌نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته‌ی علوم سیاسی، دانشگاه رازی
- ظهیری شیرآبادی، وحید (۱۳۹۶)، مشروعیت یا عدم مشروعیت تحریم‌ها براساس قوانین مصوب کنگره آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه حقوق بین‌الملل، پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی واحد صفا دشت
- عباسی، محمد (۱۳۹۱)، در پژوهش خود با عنوان «اقدامات مقابله‌ای جمهوری اسلامی ایران در قبال تهدیدات امنیتی ایالات متحده آمریکا (۲۰۰۱-۲۰۱۰)»، پایان‌نامه دولتی - وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری - دانشگاه علامه طباطبائی - دانشکده علوم سیاسی
- عشرتی خلیل‌آباد، فهیمه (۱۳۹۲)، بررسی تاثیر ملاحظات امنیتی - استراتژیک آمریکا بر تشدید سیاست تحریم ایران (۲۰۱۲ - ۱۹۸۰)، پایان‌نامه علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد
- عطایی، شهاب (۱۳۹۳)، بررسی تحریم دولت‌های غربی علیه جمهوری اسلامی ایران؛ چالش‌ها و فرصت‌ها، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، پردیس دانشگاهی دانشگاه گیلان
- کشاورزی، زهرا (۱۳۹۳)، سیاست خارجی آمریکا پس از جنگ سرد در برابر شورای امنیت (تاکید موردی تحریم‌های ایران)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل
- فولادی، رضا (۱۳۹۶)، مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در قبال تحریم‌های یکجانبه علیه کشورها، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق، دانشگاه پیام نور مرکز تهران جنوب

English Resources

Books

- Carter, B. (2012), **International Economic Sanctions: Improving the Haphazard U.S. Legal Regime**”, Cambridge: Cambridge University Press
- Gary Clyde Hufbauer, Jeffery J. Schott, and Kimberly Ann Elliot (1990), **Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy**, 2nd ed. (Washington, D.C.: Institute of International Economics)
- Tzanakopoulos, Antonios. (2011), **Disobeying the Security Council** (Counter-measures against Wrongful Sanctions), Oxford University Press
- Vogelaar, Gabriella (2009), **The Iranian Nuclear Threat: Nightmare or Reality**, Published Master, University of Utrecht

